

Jak najít místo pro jaderný odpad a neutrávit při tom demokracii

Příspěvek k studiu socio-technické komplexity

prednášali Zdeněk Konopásek a Karel Svačina

Predposledná prednáška pred prázdninami prilákala množstvo ľudí, a nielen laikov, ktorých určite zaujal jej názov, ale aj odborníkov, ktorí sa tejto téme venujú, či sú zapojení do projektov s ňou súvisiacich. Aj preto sa často prednáška menila na diskusiu, čo jej ale vôbec neubralo na kvalite, skôr naopak.

Ide o veľmi citlivú tému, ktorá presahuje rámec jednej krajiny. Jedná sa o, dá sa povedať celosvetový, problém bezpečného uskladnenia jadrového odpadu. Ako najlepšie riešenie sa ukazuje jeho hlbinné uloženie. Keď to povieme veľmi skrátene a trochu nepresne, tak jadrový odpad by sa uložil do stavby v pevnom podklade asi 500 metrov pod zemou, stavba by bola následne zapečatená, tak aby sa z nej ten odpad nikdy nedostal. Prednáška sa ale netýkala technickej stránky problematiky. Šlo najmä o vysvetlenie socio-technických aspektov tohto problému a jeho špecifiká v rámci Českej republiky.

Na začiatku by sa patrilo vysvetliť pojem socio-technický. Dnes sa realizuje veľké množstvo projektov v rôznych oblastiach a s nimi je spojené množstvo rôznych otázok, ktoré je potrebné riešiť. Patria sem hlavne technické otázky realizácie projektu, konkrétne v našom prípade ako má vyzeráť samotná stavba, ako tam bude uložený ten odpad a podobne. Každý projekt sa ale dotýka nejakej skupiny ľudí, ktorých to bezprostredne ovplyvní a s ktorými je potrebné neustále komunikovať. Tu to sú obce, v blízkosti ktorých by sa stavba uskutočnila. To sú sociálne aspekty projektu. Je dôležité si uvedomiť, že tieto na pohľad odlišné stránky sa veľmi výrazne ovplyvňujú, preplietajú sa, a nie je možné riešiť jedny bez druhých. Veľa problémov pramení aj z nepochopenia a nesprávneho používania tohto pojmu. Ale k tomu sa dostaneme neskôr.

Problém uskladnenia odpadu sa riešil už vo viacerých európskych krajinách a často sa tam opakoval nasledujúci scenár. Na začiatku to štát vnímal ako technický projekt. Problém sa skúmal, navrhlo sa riešenie a začali prípravy. Bohužiaľ sa to robilo bez akejkoľvek dohody s obcami, ktorých sa to malo týkať. Keď sa tie o tom dozvedeli, tak sa vzbúrili. Štát zistil, že takto to nepôjde, a tak sa celý projekt musel vybudovať na nových základoch, s otvorenejším prístupom. Dôležitý sa stal dialóg s verejnosťou. Tento nový prístup bol oveľa úspešnejší, dokladom toho je napríklad situáciu vo Švédsku. V Českej republike bol scenár veľmi podobný, ale zdá sa, že tu už narazil aj otvorenejší prístup. Aby sme situáciu pochopili, musíme poznať celú históriu projektu.

Prvé plány výstavby hlbinného úložiska sa objavili už v prvej polovici 90. rokov. Išlo predovšetkým o hľadanie geologicky najvhodnejšej lokality. Riešili sa technické otázky a dospelo sa k názoru, že najvhodnejší podklad bude žula. V roku 1997 bola založená zastrešujúca organizácia *SÚRAO (Správa Úložišť RadioAktivních Odpadů)*. Bohužiaľ sa pri hľadaní vhodnej lokality vôbec nekomunikovalo s príslušnými obcami. Keď sa tie dozvedeli o týchto plánoch, postavili sa na odpor. Situácia sa tak skomplikovala a štát nevedel ako má ďalej pokračovať. Podcenil situáciu, nebol na taký odpor pripravený. V roku 2004 sa do toho navyše pridala komplikovaná politická situácia a tak ministerstvo priemyslu a obchodu radšej ustúpilo a zaviedlo na tento prípad päťročné moratórium. Celý projekt sa tak na čas zastavil, aj keď nie úplne.

Ešte v roku 2005 prebehla na pôde Senátu debata venovaná tejto problematike. Zúčastnili sa jej aj hostia z Nemecka, ktorí prezentovali svoje skúsenosti. Ďalej sa zorganizovala konferencia *Nekonfliktně k hlubinnému úložišti* a rozhodlo sa o použití metodiky *RISCOM*. Tá sa úspešne uplatnila v podobnom prípade vo Švédsku. Táto metodika kladie dôraz na dialóg štátu a dotknutých obcí a na aktívnu účasť obcí počas celého priebehu projektu (V protiklade k zavedenému systému: Možnosť

pripomienkovania v jedinej fáze, potom už nie je možné nesúhlasiť). To všetko prispelo k tomu, že sa umiestnenie úložiska začalo brať ako sociálny problém.

Po ukončení moratória sa zdalo, že nová stratégia bude sláviť úspech. Štát sa zameral na komunikáciu a získanie súhlasu obcí. Agentúra *SÚRAO* sa stala strojom a garantom dialógu. V rámci agentúry bola špeciálne pre tento účel založená *Pracovní skupina pro dialog o hlubinném úložišti*. Podarilo sa zhromaždiť všetky zainteresované strany okolo jedného rokovacieho stola, kde sa diskutovalo a dohadoval sa spoločný postup. Už toto sa prezentovalo ako obrovský úspech, ukázalo sa, že dialóg je možný. To sa v predchádzajúcom prístupe vôbec nepodarilo.

V roku 2012 sa tak schyľovalo k dohode a vyzeralo to, že by sa v niektorých lokalitách čoskoro mohol začať potrebný prieskum. Prispel k tomu ešte jeden faktor, ktorý by nemal ostať opomenutý. Vyjasnili sa totiž finančné kompenzácie, ktoré by obce dostali v súvislosti s prieskumom. To zavážilo u niektorých obcí, keďže by to významne pomohlo ich skromnému rozpočtu. V tejto relatívne priaznivej atmosfére sa ale odrazu začala prejavovať už dlhšie narastajúca nespokojnosť. V *Pracovnej skupine* totiž nepanovala až taká dobrá nálada ako na začiatku. Po počiatkovej eufórii, keď sa vôbec podarilo dostať strany k rokovaciemu stolu, sa dostavilo sklamanie. Ukázalo sa totiž, že sa síce o mnohých veciach diskutuje, ale málo z nich sa nakoniec aj uskutoční. Mnohí členovia boli frustrovaní z toho, že nebolo jasné, čo je cieľom týchto dialógov. Zdalo sa, že nikam nespeli. Podobne nebolo úplne zrejmé, čo je vlastne cieľom tejto *Pracovnej skupiny*. Oficiálne to mal byť poradný orgán ministra, ale európske projekty si často túto skupinu vykazovali ako referenčnú, práve ňou argumentovali ako svojim úspechom, pričom skupina sama o sebe v podstate žiadny hmatateľný úspech nedosiahla.

Odrazu sa problémy valili zo všetkých strán. V obciach, kde sa už schyľovalo k podpisu dohody, sa zmobilizovali odporcovia a dosiahli ďalší odsun dohody. To viedlo k ešte väčšej frustrácii v *Pracovnej skupine*. Skomplikovala sa aj komunikácia so štátom. Ministerstvo prestalo komunikovať s agentúrou *SÚRAO*, tá tak akoby na rokovaniach stratila svoj mandát. Jedného dňa dokonca na rokovania neprišli zástupcovia tejto agentúry, ale akejsi novej firmy *GEAM*, ktorí tvrdili, že majú od *SÚRAO* poverenie. Zároveň sa ale správali dosť arogantne a presadzovali začiatok prieskumov za každú cenu. Opäť sa opakovala známa situácia, keď prestali brať ohľad na pripomienky obcí, a stratili tak ťažko získanú dôveru. Objavili sa nové, pre triezvy pohľad nerealistické termíny pokračovania projektu a taktiež informácie, že pôvodné geologické prieskumy boli vykonané s nesprávnym účelom a že dokonca aj tie bude potrebné zopakovať. Všetky tieto faktory prispeli k dnešnej nepriaznivej situácii, keď sa zdá, že celý projekt opäť zamrzol tak ako pri prvom pokuse.

Ako si vysvetliť toto náhle stroskotanie sľubne budovanej spolupráce? Hneď prvý pohľad odhalí niekoľko dôležitých faktorov. Pri prenose úspešného modelu sa nezohľadnili špecifické podmienky post-komunistickej krajiny, konkrétne Českej republiky. Problémom je nedostatok politickej kultúry, dochádza k častým výmenám ministra a riadiacich úradníkov, a tí potom nepoznajú históriu aktuálnej situácie a všetky súvislosti. Následne robia unáhlené rozhodnutia na základe malého zlomku potrebných informácií. Taktiež sú tu komplikovanejšie podmienky vyjednávania, na jednu lokalitu tu pripadá viac obcí ako napríklad vo Švédsku, čo značne predlžuje rokovania. Trochu problematická sa ukázala aj záštita Európskej únie nad projektom. Na začiatku pôsobila ako silný garant, postupne ale narastali protieurópske nálady a táto nálepka sa nakoniec stala skôr príťažou celého projektu. V neposlednom rade je potrebné poukázať aj na to, že istú úlohu zohrali aj ľudské chyby. Dialóg bol totiž občas vedený nešťastným spôsobom, zbytočne sa vyskytli situácie, ktoré znervózňovali účastníkov rokovania.

Okrem týchto konkrétnych a iste závažných príčin sa ale môžeme pokúsiť aj o obecnjšie vysvetlenie, ktoré môže byť z istého hľadiska ešte dôležitejšie. Zdá sa, že po obnove projektu sa síce všade spomínal socio-technický prístup k problematike, ale realizácia tohto prístupu nenaplnila ten pôvodný, správny význam tohto pojmu. Zatiaľ čo v odborných kruhoch ide o prepojenie sociálnej a technickej stránky, pochopenie toho ako sa ovplyvňujú a ako sú spolu previazané, v našom prípade to

vyzeralo skôr tak, že sa najprv pripravila technická stránka, a keď sa následne zistilo, že bez sociálnej stránky (súhlas obcí) to nepôjde, tak sa zase zamerali len na túto časť. Pochopili síce, že sa musia riešiť obe stránky, nepochopili však už, že sa musia riešiť spolu. Tak ako na začiatku zanedbali sociálnu časť, tak v rokoch 2009-2012 zase zanedbali technickú časť. Zdá sa, že to brali ako oddelenú fázu, snažili sa za každú cenu získať súhlas obcí, a na ostatné sa akosi zabudlo. S tým súvisí aj postupná strata autority agentúry *SÚRAO*, začala byť kritizovaná okrem iného aj za technickú nekompetentnosť.

Takýto jednostranný dôraz na sociálny aspekt zlyhal. Keď vypršalo prvotné nadšenie zo začiatku dialógu, rýchlo sa dostavila frustrácia. O mnohých veciach sa diskutovalo, ale málo sa realizovalo. Všetka snaha sa sústredila na získanie súhlas s prieskumom, aj za cenu zjednodušenia a zamlžovania. Nepatrične boli od seba oddelované prieskum a samotné budovanie stavby, a to len za účelom získanie súhlasu. Nepochopili, že tieto veci od seba oddeliť nejde. Zároveň ale finálny súhlas obcí stále neprichádzal, dostavila sa preto aj akási frustrácia na strane štátu.

Zdá sa, že takéto striktné rozdelenie projektu na určité fázy, ktoré síce je niekedy nutné, bolo až príliš extrémne, a to zo všetkých zúčastnených strán. Štát sa príliš sústredil na získanie súhlasu so začatím prieskumov. Obce ale súhlas dať nechceli, kým im štát nedodá všetky informácie. Ale ako by to mohol spraviť, keď niektoré z nich sa ukážu až v ďalšom priebehu? Takýto začarovaný kruh viedol k frustrácii a výsledok je taký, že dnes opäť medzi účastníkmi panuje nedôvera a nechť pokračovať. Ostáva len dúfať, že v budúcnosti sa k tomu dostanú ľudia, ktorí správne pochopenia socio-technickú komplexitu celej veci a ktorí tak konečne posunú projekt ďalej.

Martin Blichá